

PARADIS UDEN SLANGE OG GUDS NÆRVÆR UDEN TEMPEL

MARIANNE NIELSEN

I januar 2011 fik jeg den store ære og glæde, at mit speciale blev tildelt Collegium Biblicums specialepris på foreningens årsmøde i Århus. Jeg fik i den forbindelse lejlighed til at give et foredrag over mit speciale: "Brugen af Det gamle Testamente i Åb 21,9-22,5", og er blevet opfordret til at sende et bidrag til dette årsskrift. Mange tak for prisen og en helt særlig tak til min vejleder, lektor Geert Hallbäck.

I Åbenbaringen maler Johannes billeder for os, så vi får indblik i det, han selv så og hørte. I den sidste vision ser vi Det ny Jerusalem komme ned fra himlen. En kolossal strålende kube af guld med tolv forskellige ædelsten i alle farver som grundstene og tolv enorme perler som porte i den mægtige mur. Byen er ikke oplyst af solen eller månen, men af selve Guds herlighed, og Herren Gud den almægtige og Lammet er byens tempel. I byen er livets vand og livets træ, og menneskene, der bor i byen, ser Guds ansigt og tilbeder ham.

Når vi læser Åbenbaringen, kan vi ikke lade være med at tænke, at her er noget, vi kender fra Det gamle Testamente (GT). Der er dog ikke et eneste citat fra GT, men der er masser af hentydninger. Hvad er meningen med alle disse hentydninger? Og hvad mon det betyder for teksten og for læserne, at vi genkender så meget af GT i Åbenbaringen? Med andre ord: Hvilken mening og hvilken funktion har brugen af GT for teksten selv og for datidens læsere og tilhørere? Det satte jeg mig til at undersøge, og jeg begrænsede mig til visionen om Det ny Jerusalem og særligt til temaerne paradys og tempel.

Jeg inddelte de forskellige hentydninger til GT i tre kategorier: Allusioner, genlyde og paralleler.

- En allusion viser tilbage til en ganske bestemt tekst i GT uden at være et direkte citat, ofte er der dog brugt næsten de samme ord. Ex: Åb 21,25f og Es 60,11.
- En genlyd er genbrug af et motiv eller tema fra GT, uden at det nødvendigvis viser tilbage til en bestemt tekst. Ordene kan være anderledes, men meningen er den samme. Ex: Guld i Åb 21,18 og guld i ørkenhelligdommen, templet og særligt det allerhelligste.
- En parallel er brug af særlige ord og udtryk, som er meget udbredte og karakteristiske for GT. Fx: Gud den Almægtige, Israel, tolv som et tal med særlig betydning.

Det afgørende for mig var ikke at diskutere sikkerheden eller utvetydigheden af de forskellige hentydninger til GT, da det allerede har været diskuteret af flere forskere, men min opgave var at finde den mening og funktion, brugen af GT havde i teksten og for læserne.

Der er forskellige meninger om, hvordan Johannes bruger GT. Nogle, fx Fiorenza, mener, at Johs. slet ikke fortolker GT, men blot bruger dets ord og billeder for at udføre sin egen teologiske fremstilling og beskrive sin egen vision¹, mens andre, fx Beale, mener, at Åb. er en jødisk/kristen midrash². Fiorenza har naturligvis ret i, at Johs. beskriver sin vision med ord og billeder fra GT, for at udføre sin egen teologiske fremstilling, men det er efter min mening mere

¹ Steve Moyise. 1995. *The Old Testament in the Book of Revelation* (Journal for the Study of the New Testament. Supplement Series 115). Sheffield, Sheffield Academic Press, s.111.

² Steve Moyise. 2001. *The Old Testament in the New*. (The Continuum Biblical Studies series). New York, Continuum. s. 117.

komplekst end som så, og det er også for enkelt blot at opfatte Åb. som en midrash.

Moyise påpeger, at der er en spænding mellem de to tekster, altså Åb. og GT teksten, således at den ene ikke står over den anden, og han mener, at meningen netop findes i spændingen mellem dem.³ Jeg er enig med ham i, at der findes en spænding mellem Åb. og GT-teksterne, men jeg mener modsat ham, at spændingen opløses gennem læserens egen medtænken i lyset af kristusbegivenheden.

Beale, som mener, at Åb. er en midrash har tilsyneladende udbygget eller nuanceret sin opfattelse senere, idet han i sin kommentar fra 1999 skriver, at GT's rolle overfor Åb. både er som en tjener og en guide, idet kristusbegivenheden er nøglen til at forstå GT, og refleksionen over GT's kontekst giver en dybere forståelse af netop denne begivenhed og giver da den frelshistoriske baggrund, som bibringer en større forståelse af de apokalyptiske visioner.⁴ Jeg er enig med Beale i dette synspunkt, som jeg vil karakterisere som en dialektik mellem GT og Åb. bundet sammen af kristusbegivenheden, men jeg har udbygget det lidt ved at inddrage Moyises' opfattelse af en spænding mellem teksterne, som netop opløses gennem læserens egen medtænken i lyset af hans eget forhold til Kristus, hvilket jeg her vil redegøre for.

Jeg mener, at Johs. bruger GT på en måde, så der nærmest er tale om en proces, hvor læseren udfordres til at tænke med og i lyset af kristusbegivenheden nå frem til en ny forståelse af de gammeltestamentlige tekster, som både respekterer deres oprindelige mening og kontekst og giver en ny mening. De gamle tekster aktualiseres og opfyldes som profetier på en måde, som er overraskende, fordi det er noget helt nyt, uden at det bryder med det gamle – det er så overraskende, at det må åbenbares.

Processen begynder med en eklektisk brug af GT, dvs. der udvælges nogle tekstbidder fra forskellige skrifter i GT. Læserne har nu både de gamle og den nye tekst for sig i tankerne, som således står dialektisk overfor hinanden. Først er der en spænding imellem teksterne, men som beskrivelsen af Det ny Jerusalem skrider frem, ophører dialektikken, og spændingen opløses gennem læserens egen medtænken i lyset af kristusbegivenheden og stadige allusioner til GT.

Der sker således en bevægelse fra en eklektisk brug af GT til en dialektisk for at slutte med en heuristisk brug af GT, som involverer den læser, for hvem kristusbegivenheden spiller en afgørende rolle. Den nye tekst absorberer de gamle uden at annullere dem, dvs. konteksten respekteres og spiller i høj grad med. Og gennem en genskrivning af de gamle tekster dukker en ny, men dog ikke fremmed mening op, som en skjult profeti, der nu udlægges, og de gamle teksters dybeste betydning kommer frem. Jeg skal kort gennemgå processen både for paradiset og tempeltemalet.

Mht. paradistematet fandt jeg, at der var mange allusioner og genlyde til Genesis 1-4 og Ezekiel 28. Johannes' brug af GT er først eklektisk, idet han beskriver sin egen vision med udvalgte bidder fra disse tekster, og der trækkes således linjer tilbage både til skabelsen, paradiset, syndefaldet, eksilet og dommen over Israels fjender. Herefter står de udvalgte GT-tekster dialektisk overfor den nye tekst i Åb, således at læseren konstaterer, at her er der en ny tekst, der har mange ligheder med GT-teksterne, men de få uligheder der er, udfordrer læseren til at tænke med.

Vi finder i Åb. et paradiset med lyset, floden, guld, ædelsten, Guds nærhed og livets træ. Forbandelsen fra syndefaldet er ophævet, og der er intet ondt der. Folket er vendt tilbage til landet og ikke mindst Jerusalem. Men her i Det ny Jerusalem bliver der ikke noget nyt syndefald, for engle vogter byens porte, så intet ondt kommer ind.

Læseren forstår nu, at syndefaldet på sin vis har fundet sted før, idet den store skøge, Babylon, modstykket til Det ny Jerusalem, som har forført jordens folk, er faldet, og Kristus har

³ Steve Moyise. 1995. *The Old Testament in the Book of Revelation*. (Journal for the Study of the New Testament. Supplement Series 115). Sheffield, Sheffield Academic Press. s. 120-138.

⁴ G.K. Beale. 1999. *The Book of Revelation: A Commentary on the Greek Text*. (The New International Greek Testament Commentary). USA, W. B Eerdmans/Paternoster Press. s. 97

sejret over Satan, dyret og den falske profet, som er kastet i ildsøen. Dialektikken opløses således, så den nye tekst i Åb. i respekt for de gamle teksters kontekst omskriver dem og giver dem en dybere mening, der profetisk peger frem imod det nye og fuldkomne paradys, hvor dommen over slangen, som blev udtalt i Gen 3 er eksekveret. Slangen har længe nok bidt menneskene i hælen, men nu er dens hoved knust, i og med at Kristus har sejret over Satan.

Brugen af GT går således fra det eklektiske over det dialektiske, som opløses gennem læserens medtænken i lyset af kristusbegivenheden, så brugen af GT herefter kan karakteriseres som heuristisk.

Genskrivningen af den gamle tekst sker gennem en åbenbaring, således at her i den nye tekst åbenbares det, som ingen selv kunne forestille sig eller læse sig til, men som dog alligevel er genkendeligt, fordi det har så mange ligheder med det gamle. At der engang havde været en skabelse og et paradys var velkendt fra de gamle tekster, men at der skal komme endnu en skabelse og et paradys, som langt overgår det første - og uden et syndefald, vel at mærke, er en åbenbaring.

Endnu lever læserne dog under syndefaldets konsekvenser, og de er som alle andre udelukket fra paradiset. De føler sig trængte både udefra og indefra. Udefra af den hedenske omverden og jøderne, indefra af svaghed i troen, falsk lære og falske profeter samt uenighed om, hvordan de skal forholde sig til den omgivende kultur. De lever i en verden, som er modsætningen til den paradisiske tilstand i Det ny Jerusalem. I verden er der hverken guld eller ædelsten. Livets vand og livets træ synes fraværende, siden der er trængsel og modgang, og mennesker dør af sygdom og alderdom, og måske synes Gud også fraværende.

Men egentlig hører de slet ikke hjemme i denne verden; de er i verden som i et eksil. De tilhører Kristus, som er hersker over jordens konger, og de er selv et kongeligt folk, og deres gud er selve Gud den Almægtige. Vi kender det som kognitiv dissonans.

Allusionerne til Edens have har givet håb for de kristne og bekræftet dem i, at de har valgt det rigtige, nemlig at tilhøre Kristus. Selvom det er svært at leve som kristne lige nu, og de føler sig som i et eksil, så er de på det hold, der vinder. Deres fjender skal gå til grunde ligesom Tyrus' konge i Ez 28. Gud har kontrol over situationen, og alt skal blive godt til sidst, og dette gode skal fortsætte i al evighed, og aldrig skal noget ondt ødelægge det.

Samtidig er allusionerne til Edens have en påmindelse om, hvor galt det kan gå med menneskeligt hovmod, og tjener således som en advarsel. Adam og Eva og Tyrus' konge bliver jaget væk fra Edens have og fra Guds nærhed. Og hele Ez.'s kontekst, nemlig at den er fra eksilets tid, advarer også om, at det er muligt at komme under Guds dom og straf og blive forvist fra det forjættede land, ligesom det er muligt at blive udelukket fra Paradiset, Det nye Jerusalem.

Mht. det andet tema – tempeltemaet, som jeg undersøgte, fandt jeg mange allusioner og genlyde til Ex., 1 Kong., 1+2 Krøn., Es., Ez. og Zak. Som i paradistemaet bruges GT først eklektisk, hvorpå de udvalgte tekster står dialektisk overfor den nye tekst i Åb. I beskrivelsen af Det ny Jerusalem genfindes mange karakteristika fra det allerhelligste og ypperstepræstens brystskjold, men der er ikke noget tempel i byen

Dialektikken mellem profetskrifterne og Åb. er særlig tydelig hos Ez., som er i eksilet og i en vision får en rundtur i templet. Læseren har altså observeret alle lighederne mellem de to visioner om templet og byen lige indtil udsagnet, at Johs. ikke så noget tempel i byen, hvilket umiddelbart ser ud som et stærkt brud med Ez. Læseren udfordres til at tænke med, og med det efterfølgende udsagn, at Gud selv og Lammet er byens tempel, opløses dialektikken netop gennem kristusbegivenheden.

Templet i GT var karakteriseret af et særligt gudsnærvær, men nu er templet afløst af selve gudsnærværet, idet der pga. Kristus ikke længere er noget, der skiller menneskene fra Gud. Spændingen er opløst, dialektikken er ophørt, og den nye tekst har genskrevet de gamle på en måde, så de gamle tekster ikke mister deres gyldighed eller tages ud af deres oprindelige kontekst, men deres dybeste mening kommer frem som en skjult profeti, der nu udlægges. Gennem

spændingen mellem teksterne og dialektikken er vi således blevet udfordret til at tænke med og forstå de gamle tekster i lyset af kristusbegivenheden, hvilket giver en helt ny forståelse af, hvad et tempel er. Det er ikke længere en fysisk størrelse, men selve gudsnærværet.

Både de jødekristne og de hedningekristne var vant til, at tempel og gudsdyrkelse hørte sammen, og templer spillede desuden en vigtig rolle for menneskers identitet og de sociale, politiske og økonomiske relationer. Men nu hvor de var blevet kristne, gik de ikke længere i templet og havde således mistet ikke så lidt.

Budskabet er dog, at det, de har mistet i deres tidligere tempelkulturer, er for intet at regne imod det, de skal få. Templet er nemlig her transformeret til selve det, som templet før forsøgte at formidle, nemlig Gud selv og Lammet. Intet skiller dem nu fra Gud og Lammet, han vil altid være nær hos dem - så nær, som han var i det allerhelligste. Og de kristne er også selv hellige, så de kan opholde sig i Guds nærhed og se hans ansigt uden at dø. De har opnået det privilegium, som ellers var forbeholdt ypperstepræsten og det kun én dag om året.

De kristne får herigennem en helt særlig status, for de er nu de sande jøder, det udvalgte folk, for hvem alle de eskatologiske løfter om frelse i GT gælder. Da Israels tolv stammer og de tolv apostle er en del af byens arkitektur i form af portene og grundstenene og således en del af templet - ja det allerhelligste, sker der en sammensmeltning mellem templet som Gud og Lammet og templet som byens indbyggere. Gud er ikke blot hos dem med sit nærvær, men han er også i dem, og de er i ham. Det hæver dem op over al hedensk og traditionel jødisk religiøsitet og giver dem håb og udholdenhed i de trængsler, de oplever.

Samtidig er budskabet til dem, der ikke er en del af Det ny Jerusalem, at de ikke har del i gudsnærværet. De er udenfor og kan dyrke deres egen sølle religiøsitet, som tilhængere af nikolaiternes, Bileams og Jezabels lære ligesom de såkaldte jøder i deres forsøg på at komme Gud nær.⁵

Teksten handler ikke om hvem som helst, men den handler lige præcis om læseren selv. Læseren indgår i en dialog med teksten og skal altså finde sig selv heri ud fra sit eget forhold til Kristus, helst som én af dem, der har adgang til Det ny Jerusalem, men ellers som én af dem, der er udenfor byen og ikke får lov til at komme ind. Teksten har derfor haft et budskab til alle, enten som trøst og opmuntring, eller som advarsel og opfordring til omvendelse.

Læserne er en del af den store historie om hele kosmos: Den historie, som starter i Edens have, og nu ganske snart skal finde sin afslutning i Det ny Jerusalem. Det handler om liv eller død. Livet er med Gud i hans umiddelbare nærhed, som det var i begyndelsen i Edens have, og som det blev ført videre i det allerhelligste, og nu snart skal udfoldes i al sin herlighed.

Teksten viser, at både Guds kærlighed og retfærdighed sejrer til sidst. Gud vil frelse sit folk og straffe de ugudelige. Ligesom han førte dem ud af fangenskab i Egypten og hjem fra eksilet i Babylon, vil Gud også her føre sit folk ud af den onde verden, de lever i.

De onde og vantro ender i ildsøen som straf for al deres ondskab, mens de troende kommer ind i Det ny Jerusalem, hvor de skal få løn for al deres trængsel - og det på en langt mere vidunderlig måde, end de førhen havde forestillet sig. Gud har vist sin almagt, og både hans kærlighed og retfærdighed er sket fyldest.

De kristnes modgang på jorden er altså bare foreløbig og bekræfter dem i, at det ender godt for dem, og at de til sidst skal være i paradiset i Guds underfulde nærhed i al evighed. Således er apokalyptikkens funktion udført, og den kognitive dissonans er løst gennem det, som Hallböck kalder apokalyptikkens mentale mekanisme⁶, dvs. gennem åbenbaringen af en transcendent virkelighed, som forvandler de negative jordiske erfaringer til bekræftelser.

⁵ Jf. beskrivelserne af adressaterne i Åb 2-3

⁶ Geert Hallböck. 1995. "Apokalyptikken og den jødiske identitetskrise". I: Per Bilde: *Jødedommen og Hellenismen*. (Hellenismestudier 9). Aarhus, Aarhus Universitetsforlag s. 48ff)

Den måde Johannes bruger GT på, er altså lidt kompleks og foregår som en proces i læseren, der går fra det eklektiske til det dialektiske, hvor læseren sat overfor teksternes indbyrdes spænding involveres til at tænke med ud fra sit eget forhold til Kristus. Herigennem opnås en helt ny forståelse af GT-teksterne, uden at deres autoritet eller oprindelige kontekst anfægtes. Der er altså endeligt tale om en heuristisk brug af GT, idet læseren vinder en ny erkendelse, som løser den kognitive dissonans. Denne erkendelse er så overvældende og overraskende, at den må åbenbares, og da den indeholder et budskab til enhver i de syv menigheder, har GT således også en retorisk funktion.

Kristus er den akse, hvormed alt drejer sig, for uden Kristus ville der slet ikke være noget paradys eller umiddelbart gudsnærvær. Hans genkomst og kommende sejr over Satan er altafgørende for, at Det nye Jerusalem kan realiseres, hvorfor skriftet også slutter med en bøn om, at Herren Jesus snart må komme.